

המלט וראובן

ברשימתי לפרשת 'ויגש', ניסיתי לשכנע שספר בראשית מכיל מסר גיאופוליטי שבו "מעשה אבות סימן לבנים" - לתולדות ישראל. אם זאת, סבור אני שבעידן בו האנושות מתנסה ללא גבול במבנים חדשים או מחודשים של המשפחה, חייבים אנו ללמוד את מאורעות משפחת אבותינו שבספר בראשית גם כפשוטם.

תרבות זמננו הושפעה באופן מכריע על ידי מפעלו של פרויד. פרויד ניסה לרדת לתהומות היחסים שבין ילדים והוריהם, וחשף את חמדת הבן לאמו: 'תסביך אדיפוס' הנודע, המקנן, לדעתו, בכולנו. אלא שיש בנפש האנושית מבנים רבים נוספים, אחד מהם יביא אותנו שוב לספר בראשית. אתאר אותו בעזרת סיפורו של הנסיך המלט, שבמחזהו של שקספיר.

המלך, אביו של המלט, נרצח על ידי אחיו קלאודיוס, המשתלט על המלוכה ולוקח את המלכה גרטרויד, אמו של המלט, לאישה. הייסורים והנקמות שבמחזה מבטאים את הצער שבסיטואציה הבלתי אפשרית. נפש הבן נקרעה בין אביו שנבגד ונרצח, לבין אמו שנכנע לרצח, ואולי אף בחרה בו. המלט, מבטא כאן את התסביך האנטי-אדיפלי, החלום, הרצון, הערגה של בנים ובנות השואפים שההורים יהיו שייכים זה לזה, שלא ייפרדו, שיחזרו לחיות יחדיו, שיאחזו בידיהם האחד את השני, זה מכאן וזאת מכאן.

סוד זה, קיומו של "תסביך המלט" מתגלה, לדעתי, באחד מפירושי חז"ל. בספר 'בראשית' מסופר על מעשה מעין-אדיפלי שהתרחש אחרי מות רחל: "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָהּ... וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל (בראשית לה, כב). בשעת מותו מבטא יעקב את כעסו על מעשה זה (מט, ג-ד): "רְאוּבֵן בְּכָרִי אֲתָה... פָּחוּ כַּמִּים אֶל תּוֹתֵר - - כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אֲזִי חָלַלְתָּ צִוְּעֵי עֲלֵהּ". בדברי הימים (א, ה, א) נתפרש עונשו של ראובן: "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּבְחַלְלוֹ צִוְּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף", שקבלו נחלה כפולה (אפרים ומנשה). אכן, בגלל חטאו של ראובן ניתנה הבכורה ליוסף והמלוכה ליהודה.

'וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָהּ'. לכאורה, הכל ברור! אך לא כך מתאר רבי שמעון בן אלעזר (שבת נה ע"ב) את מעשה ראובן: "מה אני מקיים וישכב את בלהה?... עלבון אמו תבע! אמר: "אם אחות אמי [רחל] היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי [בלהה] תהא צרה לאמי?" עמד ובלבל את מצעה". לפי פירושו, בפעולה של מחאה סמלית, מבקש ראובן להחזיר את יעקב לאמו לאה. רוב הקוראים ייראו וודאי באמרתו ניסיון אפולוגטי להגן על אחד מאבות האומה אך לא כך רואה אני אגדה זאת. על היחסים בין ההורים העיבה הטרגדיה הקדומה – החלפת רחל בלאה - שלא יעקב גרם. אך עם בלהה המצב היה שונה. יהיה מה שיהיה מהות המעשה של ראובן, הסוד שבאגדה מלמדנו, שראובן לא היה מונע על ידי תאוה או תסביך אדיפלי, אלא על ידי העלבון, הכאב והאכזבה על כך שאביו עזב את אמו לאה, אפילו אחרי מותה של רחל. את מוסריותו הגבוהה כבר הוכיח ראובן שוב ושוב. הוא רצה להחזיר הביתה את יוסף, יתירה מזאת, הוא

היה מוכן שבניו יהיו ערבים לשובו של בנימין בן רחל, 'צרת אמו'. כל זאת בגין אהבתו לאביו. אכן, הוא חי את הטרגדיה האיומה של המלט, את קיומן של סתירות איומות ביחסי המשפחה.

ראובן, "עלבון אמו תבע". ואכן יחס זה היה מורגש כבר במעשיו הקודמים של ראובן (בראשית ל, יד): "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן בְּיָמָיו קְצִיר חֲטִים וַיִּמְצָא דוֹדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לָאָה אִמּוֹ". אלה הם הדודאים שהולידו התייחסויות אינספור על סגולותיהם המטפחות אהבה ופריון. "הסצנה הראשונית" של זוג, כדברי פרויד, הייחוד האינטימי שבין אב ואם, לא היה עבור ראובן טראומה אדיפלית אלא דוקא חלום מוסרי! את הדודאים קנתה בסופו של דבר רחל מלאה, אך באופן פרדוכסלי, מה"אין-דודאים", נולד יששכר, בן חמישי ללאה. והיה זה שכרו של ראובן.

ראובן חטא ואיבד את הבכורה. אלא, שלפי חז"ל, שלא כבדרמה היוונית, אפשרית התשובה. חז"ל מספרים שראובן התהלך "בשקו ובתעניתו" כשהתחרט על המעשה שעשה. תשובה זאת תהדהד, לפי חז"ל, בדבריו של אחד מצאצאיו, הנביא הושע, הקורא (הושע יד, ב). 'שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל'. זה אותו הנביא שהשאיר לנו את הפסוקים הנפלאים: וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי בְצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאַרְשֶׁתֶּיךָ לִי בְאַמּוֹנָה... התורה הבינה שהחיים הריאליים מסובכים וטרגיים. היא הוסיפה לבית האידיאלי דלת מילוט במקרים של שריפות: הגירושין. ולמרות זאת היא מצווה אותנו - בני התקופה המסרבת לקבל עליה עול, לא להסיר עין מהאידיאל. "כִּפְדֵּ אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ", כבדו את תפקידכם להיות אב ואם!

מבקש אני כעת לסיים עם דימוי מספרות הקבלה: הטרגיות בה ספוגה המציאות ההיסטורית מבוטאת שם בדרמה של יחסים שבין הספירות 'מלכות' ו'תפארת'. דרמה זאת מיוצגת גם בקשר שבין הדוד והרעייה ב'שיר השירים', ובעצם כמעט גם בכל זוג, בו קיימת אהבה וזיווג, אך גם אושר מושבת. והנה, מעל ל'מלכות' ו'תפארת', ישנם שתי ספירות נוספות: 'חכמה' ו'בינה'. אלו מבטאות מדות א-להיות, יסודות חיי הרוח והתבונה, ומסומלות ב"אבא ואמא" ובזוהר אנו קוראים (ח"ג קכ ע"א): "אלין אבא ואמא דלא מתפרשן לעלמין" [אלו הם אבא ואמא שאינם נפרדים לעולם!]. מעניין! הקשר בין רעים אהובים אלה הוא המקור למציאות האידיאלית, שכוללת גם מצבים שבהם, לפי הקבלה, הם מפנים זה לזה עורף ולא פנים. ובשוך הסערות, הם מתאחדים שוב בנשיקה שבאי-ההיפרדות. אך צריכה זאת להיות נשיקה שאותה גם הבנים יכולים להרגיש!